

Aktivációs analízis az élelmiszer-analitikában II.

SZABÓ ANDRÁS, BOGÁNC S JÁNOS, MIHÁLYI ÉVA
Megyei Élelmiszerellenőrző és Vegyvizsgáló Intézet, Győr

Bevezetés

Dolgozatunk I. részében (1) az aktivációs analízis elvi alapjait, a mérés technikáját, az eredmények kiértékelését s az utóbbi évek néhány fontosabb kutatási-alkalmazási területét ismertettük. Jelen közleményünkben egy konkrét mérési feladat leírása kapcsán bemutatjuk a neutronaktivációs analízis élelmiszerkémiail vizsgálatokra történő alkalmazhatóságát.

A vizsgálat célja

Méréseink során szárított konzervparadicsom egyes makro- (K, Na, Cl) és mikroelemeinek (Br, Mn, Cu, Zn, As, Sb, Au) neutronaktivációs mérés technikával történő meghatározását végeztük el.

A vizsgálat célja kettős volt. Részben a Magyarországon élelmiszeranalízis céljaira még nem használt neutronaktivációs analízis ilyen irányú alkalmazhatóságának vizsgálata, részben pedig a szárított paradicsom fémtartalmának olyan szempontból történő vizsgálata, hogy a mért fémtartalom-koncentrációk megfeleljen-e a szabvány (2) előírásainak. A vizsgált elemek közül a szabvány a Cu, a Zn és az As tartalomra vonatkozóan tartalmaz előírást.

Anyag és módszer

Vizsgálatra szárított paradicsomkészítmények kerültek. A vizsgálandó elemek közül a brómot rövid idejű (30 perc) felaktiválás, a káliumot, a nátriumot, a klórt, a cinket, a rezet, az aranyat, az antimont és az arzént hosszú idejű (8 óra) felaktiválás után mértük. A mangánt rövid és hosszú ideig történő besugárzás után is meghatároztuk. Azt, hogy egy elemet rövid vagy hosszú ideig történő felaktiválás után célszerű mérni, a neutronbefogási hatáskeresztmetszet és a felezési idő alapján döntöttük el. A meghatározásokra alapul vett magreakciók főbb jellemzőit az 7. táblázat mutatja (3)

A minták besugárzására a Budapesti Műszaki Egyetem Atomreaktorában került sor. A kb. 0,5 g tömegű, polietilénbe csomagolt, pasztillázott mintákat csőposta segítségével juttattuk a besugárzó térbe, ahol a termikus neutronfluxus $2 \cdot 10^{11} \text{ n cm}^{-2} \text{ s}^{-1}$ volt.

A vizsgálandó elemek mennyiségi meghatározását ismert koncentrációjú oldatokból készített standardokkal (ill. ezek aktivitásával) való összehasonlítás alapján végeztük. A vizsgált elemek meghatározott vegyületeinek oldatait szűrőpapírra vittük fel, amelyet beszárítás után a mintákhoz hasonlóan polietilénbe csomagolva, majd kéziprésrel pasztillázva a mérendő mintákkal azonos helyen sugároztunk be. A fluxusingadozás korrekcióba vételére Cu-monitor szolgált.

A magreakciók főbb jellemzői

Elem	Magreakció	Izotópelőfordulás (%)	Hatás-keresztmetszet (barn)	Felezési idő	A γ sugárzás jellemző energiája (MeV)
Na	$^{23}\text{Na}/n, \gamma$ ^{24}Na	100,0	0,54	15,0 h	1,368 2,754
Cl	$^{37}\text{Cl}/n, \gamma$ ^{38}Cl	24,5	0,0006	37,5 min	1,600 2,168
K	$^{41}\text{K}/n, \gamma$ ^{42}K	6,9	1,20	12,5 h	1,525
Mn	$^{55}\text{Mn}/n, \gamma$ ^{56}Mn	100,0	13,3	2,6 h	0,845
Cu	$^{63}\text{Cu}/n, \gamma$ ^{64}Cu	69,1	4,5	12,8 h	0,511
Zn	$^{68}\text{Zn}/n, \gamma$ ^{69}Zn	18,6	1,1	13,8 h	0,439
As	$^{75}\text{As}/n, \gamma$ ^{76}As	100,0	5,4	26,5 h	0,558
Br	$^{79}\text{Br}/n, \gamma$ ^{80}Br	50,5	8,4	18,0 min	0,616
Sb	$^{121}\text{Sb}/n, \gamma$ ^{122}Sb	57,3	6,8	2,8 d	0,564
Au	$^{197}\text{Au}/n, \gamma$ ^{198}Au	100,0	98,0	2,7 d	0,412

A felaktivált minták aktivítását KFKI NTA 512B típusú 1024 csatornás analizátorhoz kapcsolt 2 keV felbontóképességű Ge(Li) detektorral mértük. A mérési idő 500 sec volt. Energiakalibrációra ^{22}Na sugárforrás szolgált.

Vizsgálati eredmények és ezek értékelése

Mérési eredményeinket a 2. táblázat tartalmazza. A táblázatban csak a párhuzamos mérések átlagos értékeit tüntetjük fel. A parallel mérések között a K, a Na és a Cl esetében $\pm 2\%$ -nál, a Cu, a Zn, a Mn és a Br esetében $\pm 10\%$ -nál kisebb volt az eltérés. A rövid és hosszú idejű felaktiválással meghatározott Mn tartalmak között 20%-nál kisebb volt a különbség. Az As, az Sb és az Au koncentráció meghatározás során azonban a párhuzamos mérések közötti eltérés esetenként meghaladta az 50%-ot is, ami arra utal, hogy az általunk alkalmazott mérőrendszer (adott fluxus, besugárzási idő, mintatömeg, adott felbontású és határfokú detektor stb.) ezen elemekre ilyen koncentrációtartományban csupán tájékoztató jellegű mérésekre alkalmas.

A szabvány (2) egyes nehézfémek (Zn, Cu, Pb, As, Sn) tartósított élelmiszerekben megengedhető maximális határértékét tartalmazza. A szárított főzelék- és gyümölcskészítményekre vonatkozóan a határérték rézre és cinkre egyaránt 20 mg/kg, tehát megállapítható, hogy a paradicsomminták a réz- s a cinktartalom szempontjából szabványosak voltak. Ugyanez vonatkozik az arzéntartalomra is, hisz látható, hogy a szabványban 1,0 mg/kg koncentrációban rögzített maximális értéknél mérési adataink szerint a szárított paradicsom arzéntartalma nagyságrendileg kisebb.

A paradicsom általunk is vizsgált nehézfém mikroelem tartalmáról a 3. táblázat közül néhány összehasonlító irodalmi adatot. A táblázatos értékek friss paradicsomra vonatkoznak, tehát itt figyelembe kell venni, hogy a natív állapotú paradicsom víztartalma mintegy 80–90%. Megemlítjük, hogy a (4) és (7) irodalom atomabszorpció, az (5) és (6) pedig spektrofotometriás mérés technikával kapott vizsgálati adatokat ismertek.

Mérési eredményeink megbízhatóságának igazolására néhány elemre egy ismert összetételű standard biológiai minta analízisét is elvégeztük. A biológiai standard különböző gyümölcsfák leveleiből készült szárítással majd őrléssel, s az őrlemény összetételét neutronaktivációs analízissel határozták meg (8). Mérési módszerünk helyességét igazolja, hogy az általunk nyert vizsgálati adatok a megadott értékekkel jó egyezést mutattak. Az összehasonlító adatok a 4. táblázatban láthatók.

A szárított paradicsomban mért koncentrációk

Minta- szám	Száras- anyag- tartalom (%)	K	Cl	Na	Br	Mn	Au	Cu	Zn	Sb	As
		mg/kg									
1	87,3	32 473	4 803	548	53,2	8,3	0,003	6,1	6,0	0,067	0,047
2	85,6	57 904	8 655	440	56,8	13,9	0,005	8,2	15,0	0,004	0,023
3	87,9	40 781	4 957	653	52,4	9,2	0,016	5,4	8,8	0,005	0,038
4	82,2	45 008	8 149	1 856	47,3	14,4	0,001	8,1	9,9	0,009	0,143
5	87,1	44 579	5 149	692	41,0	8,8	0,002	5,4	6,7	0,067	0,005
átlag	86,0	44 149	6 343	838	50,1	10,9	0,005	6,6	9,3	0,030	0,051

3. táblázat

Egyes mikroelemek koncentrációja a paradicsomban

Zn	Cu	Mn	Irodalmi hivatkozás
mg/kg friss paradicsom			
1,4	0,50	0,40	4
1,5	0,55	0,63	5
0,6	0,40	1,30	6
1,2	0,53	0,98	7

4. táblázat

A standard minta mérési adatai

Elem	Koncentráció mg/kg	
	saját mérés	irodalmi adat
Na	83,6	82 ± 6
Cl	675	700 ± 30
K	15 900	14 700 ± 300
Mn	87,9	91 ± 4

A vizsgálati eredményeket összefoglalva megállapítható, hogy a neutronaktívációs analízis számos elemre kielégítő pontossággal alkalmazható az élelmiszerkémiában elemi összetétel meghatározására. Paradicsomvizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy a vizsgált minták a fémtartalom megengedhető határértéke szempontjából szabványosak voltak, azaz Cu, Zn és As tartalmuk kisebb volt a szabványban rögzített maximális értéknél.

I R O D A L O M

- (1) Szabó A., Bogács J., Gundorin N., Kovács Z.: ÉVIKE, 23, 224, 1977.
- (2) MSZ 3612/10. Tartósított élelmiszerek. Fémtartalom megengedett mértéke.
- (3) Szabó E., Simonits A.: Aktivációs analízis. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- (4) L. Szotyori K., Eutropia L.: ÉVIKE, 20, 327, 1974.
- (5) Tölgyesi Gy.: A növények mikroelem tartalma és ennek mezőgazdasági vonatkozásai. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1969.
- (6) Schormüller J. (Red.): Handbuch der Lebensmittelcheime. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York, 1968.
- (7) Szelezky A. M.: ÉVIKE, 23, 202, 1977.
- (8) LaFleur P. D.: J. Radioanal. Chem., 19, 227, 1974.